

# Examen HAVO 2018

kunst

beeldende vormgeving - dans - drama - muziek - algemeen

tijdvak 2

Woensdag 20 juni

13:30 - 16.30 uur

Vergeet niet je  op te zetten!

Klik op 'Start' om te beginnen.

Start ▶



Tijdens het examen kun je de volgende knoppen gebruiken:



ingesproken tekst



regelen van het volume



uitleg van het programma



ga een pagina terug of verder



ga naar het begin of het einde van het examen

Voor het openen van bronnen gebruik je de volgende knoppen:



afbeelding



geluidsfragment



tekst



filmfragment



filmfragment vergroten. Je kunt ook dubbelklikken op de film voor het vergroten.



filmfragment verkleinen. Je kunt ook dubbelklikken op de film voor het verkleinen.

Hiernaast kun je testen of het beeld en geluid goed functioneren.

Dit examen bestaat uit vier blokken met in totaal 36 vragen.  
Voor dit examen zijn maximaal 62 punten te behalen.  
Voor elke vraag staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Blok 1: Heksen in de negentiende-eeuwse dans en schilderkunst  
Blok 2: Kunst voor de gewone mens  
Blok 3: Volkskunst als inspiratiebron  
Blok 4: Publieksparticipatie

Bij het beantwoorden van de vragen maak je gebruik van de aangeboden bronnen. Tevens wordt een beroep gedaan op je eigen kennis.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.



### Blok 1 Heksen in de negentiende-eeuwse dans en schilderkunst

Dit blok gaat over heksen in het romantisch ballet en in de schilderkunst in de eerste helft van de negentiende eeuw.



Kunstenaars gingen zich in de negentiende eeuw onder andere interesseren in verhalen over heksen.

De belangstelling voor heksen sluit aan bij de cultuur van de negentiende eeuw.

**(1p) Leg uit op welke manier deze belangstelling past in de negentiende eeuw.**



In 1832 ging het ballet *La Sylphide* van de Italiaanse choreograaf Filippo Taglioni in première in de Parijse Opéra. Het verhaal gaat over de Schotse boerenzoon James die verliefd wordt op een sylfide, een luchtgeest. Hij wil dit vluchtige wezen kunnen omarmen en vraagt daarbij hulp aan de heks Madge.

In filmfragment 1 zie je James die wakker wordt en de sylfide ziet. Dat de sylfide een luchtgeest is, blijkt onder andere uit haar kostuum.

**(4p) Beschrijf aan de hand van filmfragment 1:**

- twee **VORMGEVINGSASPECTEN VAN DANS** waaraan je kunt zien dat de sylfide een luchtgeest is, en
- twee **ASPECTEN VAN SPEL** waaraan je kunt zien dat de sylfide een luchtgeest is.



*La Sylphide* speelt zich af op het Schotse platteland. Dit zie je aan de karakteristieke elementen in de theatervormgeving die verwijzen naar de Schotse volkscultuur (couleur locale).

**(2p) Noem aan de hand van het filmfragment twee verschillende aspecten van de THEATERVORMGEVING en geef per aspect aan hoe je de volkscultuur daaraan herkent.**



In het fragment komt de volkscultuur ook in de dans tot uiting.

**(3p) Beschrijf drie ASPECTEN VAN DE DANS waaraan je de volkscultuur kunt herkennen.**





In filmfragment 3 zie je de heks Madge samen met andere heksen.

Dat Madge een heks is, wordt met mime verduidelijkt.

**(3p) Geef drie voorbeelden van mime waaruit blijkt dat Madge een heks is.**



Op afbeelding 1 zie je een gravure van de Franse kunstenaar Vivant Beucé, een weergave van de heksensabbat uit *La Sylphide*. De gravure is als illustratie opgenomen in het boek *Les beautés de l'Opéra, ou Chefs-d'oeuvre lyriques (De Parels van de Opéra of lyrische meesterwerken)* uit 1845.

In het boek staan toelichtingen op opera's en balletten zoals *La Sylphide*, die populair waren in Parijs rond 1840. Ook wordt de geschiedenis van de Parijse Opéra vanaf de zeventiende eeuw in een apart hoofdstuk uiteengezet.

Boeken zoals *Les beautés de l'Opéra, ou Chefs-d'oeuvre lyriques* voorzagen in een behoefte van het negentiende-eeuwse burgerpubliek.

**(1p) Geef aan waarom juist in de negentiende eeuw het burgerpubliek behoefte had aan dergelijke boeken.**



In de romantische schilderkunst werden heksen veelvuldig afgebeeld. Op afbeelding 2 zie je *De heksensabbat* van de Spaanse schilder Francisco Goya uit 1822.

Deze heksensabbat komt op de beschouwer over als een geheimzinnige gebeurtenis.

**(3p) Geef aan de hand van afbeelding 2 aan hoe het geheimzinnige karakter van de bijeenkomst is verbeeld. Doe dit aan de hand van:**

- twee aspecten van de VOORSTELLING, en
- één aspect van de VORMGEVING.



Goya past in het romantische beeld van de geniale kunstenaar onder meer vanwege zijn autonome manier van werken.

**(1p) Geef aan waaruit Goya's autonome manier van werken blijkt. Betrek de schilderijen in je antwoord.**



Aan het einde van de twintigste en in de eenentwintigste eeuw is er een hernieuwde belangstelling voor het fenomeen heks ontstaan.

**(1p) Geef een verklaring waarom juist in de massacultuur een hernieuwde belangstelling voor heksen is ontstaan.**



Anders dan de heks Madge en de heksen in Goya's *Heksensabbat* zie je op afbeelding 3 vooral mooie, jonge vrouwen die heksen verbeelden in films.

**(1p) Geef een reden waarom in dergelijke films heksen vaak als mooi en jong worden voorgesteld.**



## Blok 2 Kunst voor de gewone mens

Dit blok gaat over kunstenaars in de cultuur van het moderne in het Duitsland van na de Eerste Wereldoorlog.



Aan het eind van de Eerste Wereldoorlog was Duitsland economisch en politiek sterk verzwakt. Deze situatie leidde in 1918 tot de zogenaamde Novemberrevolutie, waarbij keizer Wilhelm II werd afgezet. In dit klimaat waren sociale groeperingen ontstaan die de maatschappij wilden hervormen.

Een voorbeeld hiervan was de Novembergruppe: een groep radicale kunstenaars in Berlijn die met hun werk wilden bijdragen aan maatschappelijke verandering.

Om kunst te kunnen maken die de arbeidersklasse meer zou aanspreken, bevrijdde de Novembergruppe zich in hun werk van de traditionele, academische regels.

**(1p) Geef aan op welke manier deze kunstenaars van verschillende disciplines zich in hun werk bevrijdden van de academische regels.**





Op afbeelding 1 zie je het schilderij *Berliner Strassenszene* uit 1921 van de Duits-Hongaarse kunstenaar Nikolaus Braun, een van de leden van de Novembergruppe. Het schilderij toont een drukke Berlijnse straat op kerstavond. Op afbeelding 2 zie je enkele details.

Braun laat zich met dit schilderij maatschappijkritisch uit door misstanden af te beelden. Zo toont hij de tegenstelling tussen arm en rijk.

**(2p) Noem aan de hand van afbeelding 2 twee voorbeelden waaruit de tegenstelling tussen arm en rijk blijkt.**



Een ander lid van de Novembergruppe was de componist Kurt Weill (1900-1950). Ook hij wilde dat muziek zou bijdragen aan maatschappelijke verandering.

Weill componeerde de muziek voor *Die Dreigroschenoper* (*De Driestuiversopera*) van de toneelschrijver Bertolt Brecht. Het stuk ging in 1928 in Berlijn in première. In geluidsfragment 1 hoor je een gedeelte uit het lied *Seeräuber-Jenny* (*Piraat Jenny*).

De muziek van *Die Dreigroschenoper* wijkt af van de negentiende-eeuwse opera.

**(2p) Noem aan de hand van geluidsfragment 1 twee voorbeelden waaruit blijkt dat de muziek afwijkt van de negentiende-eeuwse opera. Laat de tekst van het lied buiten beschouwing.**



De titel *Die Dreigroschenoper (De Driestuiversopera)* laat een tegenstelling zien waar Brecht en Weill bewust voor hebben gekozen. Die tegenstelling is terug te voeren op de idealen van de Novembergruppe.

**(2p) Leg de tegenstelling in de titel uit. Geef daarna aan op welke manier de keuze voor deze titel aansluit bij de idealen van de Novembergruppe.**



Bertold Brecht ontwikkelde het episch theater waarin hij onder andere gebruikmaakte van vervreemdingseffecten.

**(1p) Leg uit met welk doel hij vervreemding gebruikte.**



In geluidsfragment 2 hoor je een gedeelte uit *Die Moritat von Mackie Messer* (*De ballade van Mackie Messer*) uit *Die Dreigroschenoper*. In het lied worden de misdaden van Mackie MacHeath bezongen. In dit lied is sprake van vervreemding.

**(1p) Geef aan op welke manier in dit lied vervreemding wordt opgeroepen. Betrek de muziek en de inhoud van de tekst in je antwoord.**



In filmfragment 1 zie je hoe MacHeath naar de galg loopt. Ook hier is sprake van vervreemding.

**(2p) Geef twee voorbeelden van vervreemding in dit fragment en geef bij elk voorbeeld aan hoe het vervreemdend werkt.**



In 1930 werd de schoolopera *Der Jasager (De jazegger)* van Brecht en Weill voor het eerst opgevoerd. Deze schoolopera is een zogeheten Lehrstück (leerstuk) dat door middelbare scholieren op school werd ingestudeerd en gespeeld.

Brecht en Weill kozen bewust voor een schoolopera om hun maatschappijkritiek over te dragen.

**(1p) Geef een reden waarom Brecht en Weill kozen voor een schoolopera om hun maatschappijkritiek over te dragen.**



Het lied in geluidsfragment 3 vertelt het verhaal van een groep leerlingen die aan een reis door de bergen begint. De muziek is een verklanking van de les die wordt opgedreund. Er is bijvoorbeeld een marstempo te horen en de koorzang is veelal éénstemmig.

**(2p) Benoem nog twee aspecten van de muziek die het opdreunen van een les verklanken.**





*Die Moritat von Mackie Messer (De ballade van Mackie Messer)* werd als *Mack the Knife* door veel artiesten gecoverd. Filmfragment 2 is een uitvoering door popmuzikant Robbie Williams in The Royal Albert Hall in 2001.

In dit filmfragment zijn een aantal kenmerken van jazz hoorbaar.

**(2p) Noem twee kenmerken van jazz die je in dit fragment hoort.**



Je kunt je afvragen of het lied *Mack the Knife* van Robbie Williams recht doet aan de oorspronkelijke bedoelingen van Brecht en Weill.

Hier staan vier beweringen.

**(1p) Geef bij elke bewering aan of deze uitvoering WEL of GEEN recht doet aan de oorspronkelijke bedoelingen van Brecht en Weill.**

**Noteer op je antwoordblad het cijfer van elke bewering (1, 2, 3 en 4) gevolgd door 'wel' of 'geen' (recht doet aan de oorspronkelijke bedoelingen van Brecht en Weill).**

- 1 Het lied van Williams spreekt alle lagen van de bevolking aan.
- 2 Williams maakt in zijn performance geen gebruik van vervreemdingseffecten.
- 3 Williams wil entertainen en verleiden.
- 4 De kaartjes voor een dergelijk concert zijn duur.



### Blok 3 Volkskunst als inspiratiebron

Dit blok gaat over volkskunst als inspiratiebron voor de Franse kunstenaar Henri Matisse en voor het hedendaagse modeontwerpersduo Victor&Rolf.



De Franse kunstenaar Henri Matisse wordt gezien als een van de grote modernistische kunstenaars van de eerste helft van de twintigste eeuw. Op afbeelding 1 zie je het schilderij *Het atelier van Gustave Moreau* van Matisse uit 1895, dat hij maakte in de schilderklas van Gustave Moreau.

Moreaus lessen sloten enerzijds aan bij de academische traditie. Anderzijds waren zijn lessen juist vooruitstrevender dan vanuit de academische traditie gebruikelijk was.

**(2p) Geef aan de hand van afbeelding 1 aan dat Moreaus lessen:**

- **AANSLOTEN** bij de academische traditie, en
- **VOORUITSTREVENDER** waren dan de academische traditie.



In de jaren na de academie maakte Matisse zich steeds meer los van de academische traditie. In 1903 kocht hij het blauwwitte kleed dat je ziet op afbeelding 2. Op afbeelding 3 en 4 zie je twee stillevens van Matisse waarin hij dit blauwwitte kleed afbeeldde.

Matisse heeft het kleed in het stilleven op afbeelding 4 op een andere manier verbeeld dan in het stilleven op afbeelding 3. Hierdoor is het schilderij op afbeelding 4 **minder traditioneel** dan het schilderij op afbeelding 3.

**(2p) Leg dit uit aan de hand van twee vormgevingsaspecten van het blauwwitte kleed op afbeelding 4.**



Matisse had een fascinatie voor textiel. Hij gebruikte vaak rijk gedecoreerde stoffen als inspiratiebron voor zijn schilderijen. Dit leverde hem kritiek op van modernistische kunstcritici: zij verweten Matisse vaak dat zijn schilderijen decoratief waren.

**(1p) Leg uit waarom de term 'decoratief' voor modernistische critici een verwijt is.**

Matisse vond kleur belangrijk. Hij zei hierover: "Voor mij is kleur een kracht. Mijn schilderijen zijn opgebouwd uit vier of vijf kleuren die botsen met elkaar, en deze botsing veroorzaakt een soort van energie. Wanneer ik groen gebruik, dan stelt dat geen gras voor. Wanneer ik blauw gebruik, dan stelt dat geen lucht voor".

Het werk van Matisse wordt gerekend tot het expressionisme. Zijn opvatting over kleur sluit hierbij aan.

**(1p) Leg aan de hand van het citaat uit waarom Matisses opvatting over kleur aansluit bij het expressionisme.**



Op afbeelding 5 zie je een schilderij van Matisse waarin de vrouw een blouse draagt die geïnspireerd is op de traditionele klederdracht van het Roemeense platteland. Op afbeelding 6 zie je een voorbeeld van traditionele Roemeense klederdracht uit het begin van de twintigste eeuw.

Dergelijke klederdrachten waren voor veel modernistische kunstenaars inspirerend, bijvoorbeeld vanwege het kleurgebruik en de motieven.

**(1p) Geef nog een reden waarom klederdrachten een inspiratiebron waren voor modernistische kunstenaars.**





Ook hedendaagse kunstenaars laten zich inspireren door klederdrachten. Een voorbeeld hiervan is het modeontwerpersduo Viktor&Rolf. Zij lieten in hun najaarscollectie uit 2007 elementen uit Nederlandse klederdrachten terugkomen.

Filmfragment 1 laat een gedeelte van die collectie zien. Elk model draagt een eigen constructie met licht- en geluidsinstallatie op de schouders.

Deze presentatiewijze komt niet overeen met de maatschappelijke functie van klederdracht.

**(1p) Geef een argument VOOR deze bewering. Betrek zowel presentatiewijze als de functie van klederdracht in je antwoord.**



De klompen die de modellen dragen, zijn ook ontworpen door Viktor&Rolf. Op afbeelding 7 zie je een van deze klompen. De klomp is versierd met zogenaamd Staphorster stipwerk, een ambachtelijke techniek die afkomstig is uit het Overijsselse Staphorst. Viktor&Rolf hebben het stipwerk laten uitvoeren door een vrouw uit Staphorst (afbeelding 8).

De klompen van Viktor&Rolf kun je postmodern noemen.

**(2p) Geef twee argumenten waarom je de klomp op afbeelding 7 postmodern kunt noemen.**



In 1987 gebruikte de Nederlandse choreograaf Hans van Manen de klompdans als inspiratiebron voor zijn stuk *Clogs*. In filmfragment 2 is een traditionele klompdans te zien. In filmfragment 3 zie je een uitvoering van *Clogs* uit 1992 met muziek van de Nederlandse componist Kees van Baaren.

In beide dansen is er een relatie tussen de choreografie en de muziek. Toch is die relatie verschillend: de klompen in filmfragment 2 hebben een andere rol in de muziek dan de klompen in filmfragment 3.

**(1p) Leg dit verschil uit. Betrek filmfragment 2 en 3 in je antwoord.**



Uitingen van volkskunst zoals het Staphorster stipwerk en de klompendans kunnen worden gezien als onderdeel van het cultureel erfgoed van Nederland.

Je kunt stellen dat de klomp van Viktor&Rolf en *Clogs* van Van Manen bijdragen aan de verspreiding van het Nederlandse cultureel erfgoed.

**(2p) Leg uit op welke manier het werk op AFBEELDING 7 bijdraagt aan de verspreiding van het cultureel erfgoed.**

**Leg uit op welke manier het werk in FILMFRAGMENT 3 bijdraagt aan de verspreiding van het cultureel erfgoed.**



#### Blok 4 Publieksparticipatie

Dit blok gaat over publieksparticipatie in de voorstelling *100% Amsterdam* en in de Nederlandse soap *Goede Tijden, Slechte Tijden*.



Het Berlijnse theatercollectief Rimini Protokoll wil dat het publiek participeert in zijn voorstellingen en maakte in 2014 de voorstelling *100% Amsterdam*. Deze werd opgevoerd in de schouwburg in Amsterdam. Honderd Amsterdammers staan op het toneel en vertellen over hun leven en hun stad.

Rimini Protokoll wil met zijn voorstelling maatschappelijke thema's bespreekbaar maken. In filmfragment 1 zie je delen uit de voorstelling, waarin verschillende maatschappelijke thema's aan de orde komen zoals 'stad' en 'religie'.

De thema's 'stad' en 'religie' worden verduidelijkt door de theatervormgeving.

**(2p) Beschrijf op welke manier het thema:**

- **STAD** wordt vormgegeven met een aspect van de theatervormgeving, en
- **RELIGIE** wordt vormgegeven met een **ANDER** aspect van de theatervormgeving.



Rimini Protokoll maakte de *100% Amsterdam* voorstelling volgens een vast concept dat gebruikt werd in steden, zoals Londen, Melbourne en Tokio. In filmfragment 2 zie je bijvoorbeeld de voorstelling *100% Penang* in Maleisië.

Het succes van dit concept kan in verband worden gebracht met globalisering.

**(2p) Geef aan wat globalisering is en verklaar waarom dit concept door globalisering een succes is in verschillende wereldsteden.**



In filmfragment 3 zie je een gedeelte uit de populaire Nederlandse soap *Goede Tijden, Slechte Tijden (GTST)*. Het personage Wiet is vroegtijdig uit de tbs-kliniek ontslagen. Ze heeft spijt van haar misdaden en wil Lorena haar verontschuldigen aanbieden.

In het filmfragment zie je verschillende kenmerken van soap.

**(3p) Geef drie kenmerken van een soap die je in het fragment herkent.**





In 2016 mochten kijkers door middel van televoting (stemmen via sms) kiezen hoe het personage Wiet de serie zou moeten verlaten. In filmfragment 4 zie je drie verschillende 'exitscenario's' waaruit het publiek kon kiezen. De verhaallijn met de meeste stemmen werd op televisie uitgezonden.

De makers van *GTST* hadden een motief om het publiek een verhaallijn te laten uitkiezen.

**(1p) Welk motief is het juiste?**

- A De scenarioschrijvers vragen het publiek om een keuze te maken vanwege gebrek aan inspiratie.
- B De scenarioschrijvers leggen het publiek keuzes voor om erachter te komen welk soort einde het meest geliefd is bij een soap-kijkend publiek.
- C De scenarioschrijvers leggen het publiek keuzes voor, zodat de serie aandacht genereert en dus meer kijkers.
- D De scenarioschrijvers tonen op deze manier hun veelzijdigheid/kwaliteiten.



Het *GTST*-personage Nina is een beginnend modeontwerpster. Filmfragment 5 is een gedeelte uit de aflevering waarin Nina haar eerste modeshow houdt. Op afbeelding 3 zie je een kledingstuk van Nina dat op internet te koop wordt aangeboden door modeketen WE, en op afbeelding 4 zie je de kleding in een winkel van WE.

De makers van *GTST* spelen hier met fictie en werkelijkheid.

**(2p) Geef twee voorbeelden uit filmfragment 5 en/of afbeelding 3 en 4 waaruit blijkt dat hier wordt gespeeld met fictie en werkelijkheid.**

Vanaf de jaren 90 van de twintigste eeuw groeit het aantal theatervoorstellingen en televisieprogramma's waarbij het publiek actief betrokken wordt. Theater en televisie worden niet alleen voor het publiek, maar soms ook met en door het publiek gemaakt.

Publieksparticipatie heeft verschillende doelen. Bij *GTST* heeft publieksparticipatie een ander doel dan bij Rimini Protokoll.

**(2p) Benoem het doel van publieksparticipatie bij *GTST*. Benoem daarna het doel van publieksparticipatie bij Rimini Protokoll.**

Dit was de laatste vraag van het examen.

Klik op  of  als je de vragen nog eens wilt langslopen.

Klik op de knop 'stoppen' als je klaar bent.

#### Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Einde